

УДК [343.3/.7:291.6](477)

І. Г. Луценко

ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ: ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ

Розглянуто проблему відсутності закріплення на законодавчому рівні поняття тоталітарної секти, що останнім часом привертає до себе увагу дослідників у зв'язку з розповсюдженням на території України релігійних або псевдорелігійних організацій різноманітної направленості. На основі історичного досвіду та сучасної практики розглянуто різноманітні визначення секти як релігійного новоутворення взагалі, так і тоталітарної секти окремо, існування якої пов'язано з порушенням основних прав і свобод людини. Автором запропоновано власне поняття тоталітарної секти, а також зазначено низку ознак, притаманних більшості тоталітарних сект. Вирішення окресленої проблеми надасть можливість на законодавчому рівні більш ефективно протидіяти загрозам суспільству та державі, спричиненими діяльністю тоталітарних сект в Україні, а також надасть законні підстави для притягнення до кримінальної відповідальності осіб за пропаганду, створення та діяльність такої організації.

Ключові слова: секта, релігія, тоталітарна секта, ознаки тоталітарної секти, психологічний вплив.

Після багатьох десятиліть атеїзму і бездуховності сьогодні відновився великий інтерес до проблем духовного життя. Духовність стає модою, кожний намагається розміркувати про віру. Проте віра, духовність, релігія – все це предмети дуже специфічні, щоб говорити про них без знання їх законів. На сьогодні розмірковують так: бездуховність і атеїзм – це недобре, отже, будь-яка віра та усяка духовність – це добре. Важливо вірити у щось світле та піднесене, а різниця між релігіями принципового значення не має. Але ці нехитрі міркування далекі від тієї глибини, яка була характерна для віруючих людей. Один з літературних героїв (Л. М. Мишкін) великого Достоєвського, наприклад, вважав, що католицизм гірше за атеїзм через те, що атеїзм проповідує голий нуль, а католицизм – Христа «оболганного». Виходить, що не всяка дорога до храму веде до Храму Істини, отже не всякий, хто запрошує на «зібрання щодо вивчення Біблії», приведе до Бога.

Мода на духовність не минула й Україну. У нас взагалі представлені подібні організації найрізноманітнішого виду – неохристиянські, орієнталістські (ті, що ґрунтуються на східних вченнях), теософські, неоязичницькі тощо. За інформацією Держкомнацрелігії, в Україні сьогодні діють кілька сотень громад нових християнських рухів, майже 40 громад Товариства свідомості Крішні, понад 100 громад неоязичників тощо. Об'єднує такі організації, крім активності, недовіра до них широкого загалу, особливо представників традиційних релігій [1].

Один з керівників відділення релігієзнавства українського Інституту філософії імені Г. Сковороди Людмила Філіпович звертає увагу на те, що українське суспільство, ставлячись до новітніх рухів негативно, зовсім не намагається зрозуміти, чим вони є насправді: «Не хочу сказати, що новітні течії не несуть у собі потенційної загрози. Все нове несе загрозу. Але для кого, чого? Для традиції, усталеного, історичного, поширеного» [1].

За її словами, новітніми релігійними течіями у свій час були принаймні всі три світові релігії. «Сплеск новітніх течій, який сьогодні спостерігаємо в Україні, знайомий в історії. Поява нині відомих світових релігій – буддизму, християнства чи ісламу, це хіба не сплеск новітніх течій у свій час? До новітніх течій треба ставитися, як до історичних явищ, які колись виникають, переживають певний етап розвитку, деякі з них зникають, а деякі продовжують життя, стаючи через три-чотири покоління вже не такими новітніми, перетворюючись на традиційний феномен», – говорить науковець [1].

«Суспільство має навчитися працювати з цим феноменом, треба відслідковувати, чи допомагає це людині, чи, навпаки, заважає. Є люди, яким категорично не можна ставати членами новітніх релігійних рухів. Вони страшенно навіюванні, їм взагалі не можна бути релігійними. А є такі, які виживають лише завдяки новітнім рухам. Ставитися огульно і, як в нас визнано, – все новітнє в релігійній сфері є недобре, ми категорично не можемо» [1]. Дійсно, лише деякі з так званих «тоталітарних сект» можуть викликати підозру.

«За влучним висловом Цицерона, в світі немає такої безглуздості, у якої не знайшлося би послідовників. Тоталітарні секти та деструктивні культи можна віднести саме до такої безглуздості, прихильниками якої стають люди різної долі, різної освіченості та різного віку. Однак обставини їхньої появи, існування та діяльність ще недостатньо вивчені ні соціальними психологами, ні релігієзнавцями, ні соціологами. Уряди багатьох країн, громадськість зіткнулися з цією проблемою з кінця ХХ століття. Ці добре організовані угруповання потребують пильної уваги і науковців різного профілю, і урядових структур. За приблизними оцінками, нині в Україні майже мільйон чоловік є adeptами різного роду тоталітарних груп. Термінологічно визначення явища ще остаточно не склалося. Невизначеність засвідчує невивченість цього нового явища в суспільному бутті, суспільній поведінці людей. Водночас у самій назві відображається певне протистояння загальноновизнаним демократичним цінностям, загроза безпеці духовного життя населення, небезпечний психологічний вплив таких груп на особистість» [2].

Проблеми новітньої релігійності вивчали такі дослідники, як: Р. Барт, З. Баумер, М. Вебер, У. Еко, Х. Кокс, Е. Несбіт, Р. Нібур, Т. Роззак, П. Сорокін, П. Тілліх, А. Тойнбі, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Ясперс. Проте низка питань у контексті діяльності представників нерелігійних рухів на території сучасної України залишається

недослідженою. Метою статті є визначення поняття тоталітарної секти для виокремлення її із загальної маси релігійних новоутворень, а також виділення та характеристика основних її ознак.

Єдиної думки щодо визначення поняття секти немає. В Енциклопедичному словнику Брокгауза й Єфрона міститься таке визначення секти: «Сектою є спільнота людей, які не згодні з панівною церквою, але згодні один з одним у релігійних переконаннях» [3, с. 324]. Відмінності між сектою та віросповіданням, за словником, полягають лише в кількісному аспекті, а також у тому, що вчення секти «...на думку більшості, є неправильним або шкідливим» [3, с. 324]. Це визначення вже не цілком відповідає сучасним реаліям, оскільки нині фактично немає поняття «панівна церква».

Авторитетна російська енциклопедія «Кирила і Мефодія» терміну «секта» дає таке визначення: «Секта (від лат. *secta* – навчання, напрям, школа) – релігійна група, громада, що відкололася від пануючої церкви. У переносному розумінні – група осіб, що замкнулася в своїх вузьких інтересах».

Такий вчений, як М. Вебер, розмежовуючи церкву та секту, вважав, що церква – це громада віруючих, тих, які прагнуть урятуватися, а секта – це громада спасених, які намагаються відмежуватися від зовнішнього світу [4, с. 176].

Юридична енциклопедія містить таке визначення: «Секта релігійна (лат. *secta* – шлях, напрям, учення, від *sequi* – прямувати, іти вслід) – загальна назва різних течій і об'єднань віруючих, які на ґрунті догматичних, культових чи організаційних відмінностей відокремлюються від традиційної чи автохтонної релігії та церкви» [5, с. 453].

На думку російської дослідниці І. Б. Воробйової, по відношенню до вихідної релігії секта, по-перше, може бути складовою вихідної релігії, що визнається іншою частиною цієї релігії; по-друге, вважає себе складовою вихідної релігії, що, однак, відкидається іншою частиною цієї релігії (як правило, на підставі суттєвих розбіжностей у віровченні): зокрема, мормони вважають себе християнами, однак їх не визнає такими решта християн; по-третє, виникла незалежно від інших релігій чи на основі поєднання елементів різних релігій [6, с. 161].

На думку О. Дворкіна, секта – це закрита релігійна група, що протиставляє себе основній культуротворчій релігійній громаді (чи громадам) країни або регіону [7, с. 44].

Чинне законодавство України не містить визначень понять «культ», «секта», «тоталітарна секта» або «деструктивний культ». У ст. 35 Конституції України вжито поняття «культ». Таке саме поняття використано й у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. [8]. Водночас визначення поняття культу в цих нормативно-правових актах немає. Натомість у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації»

ужито поняття «релігійна організація», «релігійна громада», «релігійні управління і центри», «релігійні братства і місії» тощо. На нашу думку, відсутність у чинному законодавстві чітких визначень понять «культ», «секта», «тоталітарна секта» та «деструктивний культ» є негативним фактором для правозастосовної практики. Статтею 181 Кримінального кодексу України встановлено кримінальну відповідальність за посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів [9]. У зв'язку з цим уведення законодавчих дефініцій надасть можливість правозастосовним органам діяти більш ефективно.

На нашу думку, можна запропонувати таке визначення тоталітарної секти: це є релігійна або псевдорелігійна організація з чіткою ієрархічною структурою, особливою моделлю стосунків та діяльністю, направленою на порушення прав і свобод людини, яка протиставляє себе існуючим культурним та демократичним цінностям шляхом фізичного та психологічного впливу на емоційно-вольову сферу, людини.

В Україні на конституційному рівні закріплено принцип свободи совісті та проголошено віротерпимість. З іншого боку, згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому цілком обґрунтованим є висновок про те, що свобода совісті та віротерпимість мають чітко визначені межі. Установлення цих меж є надзвичайно складним завданням, оскільки вкрай складно розробити юридичні дефініції в такій делікатній сфері, як питання віри. Однак це необхідно, якщо держава має на меті реалізацію задекларованих у Конституції завдань.

Перші кроки на цьому шляху здійснено. Зокрема, автори проекту Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності тоталітарних релігійних сект» (реєстраційний номер 5473) пропонували доповнити Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» новою ст. 3-1 такого змісту: «В Україні заборонено створення та діяльність тоталітарних релігійних сект. Шкода, завдана потерпілому від небезпечного психологічного впливу членів тоталітарної релігійної секти, підлягає відшкодуванню у порядку, встановленому Цивільним кодексом України». Тоталітарну релігійну секту автори законопроекту визначили як релігійну організацію, діяльність якої спрямована на порушення прав і свобод громадян шляхом використання заходів небезпечного психологічного впливу. Небезпечним психологічним впливом слід уважати психологічний вплив та інші маніпуляції з емоційно-вольовою сферою людини з використанням емоційних і психологічних перенавантажень, стресів, індивідуальної схильності до навіюваності, безвілля, недостатнього розумового розвитку й незрілості емоційно-вольової сфери особи, що веде до втрати нею соціальних орієнтирів

або цінностей, зниження власної самооцінки, тимчасового розладу психічної діяльності [10].

Обговорення законопроекту № 5473 зумовило дискусію як у Верховній Раді України, так і в середовищі релігійних організацій. Рішучими противниками законопроекту стали представники протестантських церков, які акцентували увагу на нечіткості деяких дефініцій, зокрема поняття «тоталітарна секта». Зрештою 29 січня 2010 р. законопроект було відкликано.

Можна відмітити, що відкликання цього законопроекту було передчасним. Побоювання представників деяких релігійних організацій щодо можливих переслідувань є необґрунтованими. Ніхто не може заперечувати, що проповідь у певному сенсі є спробою вплинути на людину. Законопроект мав на меті протидіяти саме небезпечному психологічному впливу, такому впливу, унаслідок якого завдають значної шкоди духовному та фізичному розвитку людини. Маніпулятивна діяльність низки сект може перетворитися на справжню «зброю масового ураження». Прикладом є діяльність секти у Джонстауні (Гайяна, 1978 р.), де через релігійні переконання 900 осіб покінчили життя самогубством; у штаті Техас (США, 1993 р.), де 80 прихильників адвентистсько-розкольніцької групи «Гілка Давида» спалили себе; у Швейцарії (1995 р.), де 30 членів групи «Храм Сонця» (п'ятеро з них – діти 14–15 років) спалили себе. Активно діяли в цьому напрямку релігійні організації «Аум сіркікьо» в Японії та Росії (посягання на масове знищення населення), Великого білого братства в Україні (неодноразові пророцтва кінця світу і воскресіння 144 тисяч білих братчиків), у Греції, Франції, Канаді, Німеччині та інших країнах, де провокувалися масові голодування, небезпечні для життя і здоров'я людей. Очевидно, що діяльність тоталітарних сект і представників деструктивних культів становить безпосередню загрозу національній безпеці України.

Унесення зазначених змін до законодавства надасть можливість більш ефективно протидіяти загрозам суспільству, спричиненим діяльністю тоталітарних сект в Україні.

Практика свідчить, що тоталітарні секти можуть мати різне спрямування (релігійне, псевдорелігійне, філософське, культурологічне тощо), але кожна з них має власну аксіонормативну систему, котра суперечить загальноновизнаним демократичним цінностям; виробляє власну субкультуру, що протиставляється панівній у суспільстві, і навіть заперечує будь-яку культуру взагалі; розробляє і втілює реформуючу програму інтегрування індивіда в групу, користуючись відпрацьованими методиками тотального підпорядкування особистості групі, а її біологічних і соціогенних потреб – груповим потребам і цілям. Але можна виокремити низку ознак, які притаманні більшості тоталітарних сект:

- здійснення тотального контролю свідомості, мислення, емоцій, інформації, що надходить до людини, поведінки своїх членів (незаконний вплив на психіку, застосування різноманітних методик

маніпуляції свідомістю, системи реформування мислення індивіда, використання технік модифікації його поведінки поза свідомістю);

- наявність харизми лідера – «пророка», приписування йому особливої мудрості, святості, вимога беззаперечної згоди рядових членів із владою, привілеями лідера;

- наявність ієрархічного органу управління групою, за допомогою якого дозується інформація, організується тотальний контроль за поведінкою, способом життя, мисленням індивіда; виключність, утаємниченість життя групи для зовнішнього оточення, з одного боку, та необізнаність членів групи щодо істинного характеру її діяльності – з іншого;

- наявність облудної форми залучення індивіда до групи з приховуванням істинних цілей, форм впливу на свідомість (маніпулювання, обман, переконання, навіювання тощо);

- відчуженість особистості від сім'ї, друзів, суспільства, різкі зміни в її системі цінностей, наявність поступових чи раптових особистісних змін;

- повна прозорість життя кожного члена групи і абсолютний авторитет лідера, лідерів (у разі закритості життя лідерів поза групою для інших членів);

- фізична, фінансова чи психологічна експлуатація членів групи, тиск на них з метою отримання грошей, пожегтів;

- наявність у членів групи тоталітарного світогляду, переважання групових цілей над індивідуальними, схвалення, виправдання асоціальної, антигуманної поведінки, претензія на «доброту» з боку членів групи [2].

Тоталітарна група як замкнене новоутворення на основі власної аксіонормативної системи має на меті підпорядкувати індивіда групі, зробити його слухняним знаряддям для здійснення завуальованих цілей, планів у руках лідерів, керівників груп [2].

З огляду на вище викладене можна зазначити: закріплення поняття та загально визначених ознак тоталітарної секти надасть можливість на законодавчому рівні більш ефективно протидіяти загрозам суспільству та державі, спричиненими її діяльністю в Україні. Також це надасть законні підстави для притягнення до кримінальної відповідальності осіб за пропаганду, створення та діяльність такої організації.

Список використаних джерел: 1. Скільки в Україні небезпечних сект? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lohotron.in.ua/2010/12/skilky-v-ukrajini-nebezpechnyh-sekt/>. – 16.02.2010. 2. Тоталітарні групи та їх соціально-психологічний феномен / О. Лавренко // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 73–86. 3. Энциклопедический словарь: в 86 т. – Т. 29 / сост. Ф. А. Блокгауз, И. А. Ефрон. – СПб.: АО «Издательское дело», 1900. – 956 с. 4. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; под ред. Ю. Давыдова. – М.: Прогресс, 1990. – 244 с. 5. Юридична енциклопедія: в 6 т. – Т. 5 / [редкол.:

Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2003. – 736 с. 6. Воробьева И. Б. Термин «секта» и его использование в юриспруденции / И. Б. Воробьева // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2010. – № 3 (73). – С. 160–164. 7. Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования / А. Л. Дворкин. – Н. Новгород : Христиан. б-ка, 2007. – 813 с. 8. Про свободу совісті та релігійні організації : закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283. 9. Кримінальний кодекс України : від 5 квіт. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131. 10. Тоталітарні секти можуть заборонити // Дзеркало тижня. – 2010. – № 1.

Надійшла до редколегії 18.12.2013

Луценко И. Г. Тоталитарные секты: определение и признаки

Рассмотрена проблема отсутствия закрепленного на законодательном уровне определения тоталитарной секты, что в последнее время привлекает к себе внимание исследователей в связи с распространением на территории Украины религиозных или псевдорелигиозных организаций различной направленности. На основании исторического опыта и современной практики рассмотрены различные определения секты и тоталитарной секты в частности, существование которой связано с нарушением основных прав и свобод человека. Автором предложено собственное понятие тоталитарной секты, а также определен перечень признаков, присущих большинству тоталитарных сект. Решение данной проблемы даст возможность на законодательном уровне более эффективно противодействовать угрозам обществу и государству, вызванным деятельностью тоталитарных сект в Украине, а также предоставить законные основания для привлечения к уголовной ответственности лиц за пропаганду, организацию и деятельность такой организации.

Ключевые слова: секта, религия, тоталитарная секта, признаки тоталитарной секты, психологическое воздействие.

Lutsenko I. G. Totalitarian sects: the concept and features

The problem of the absence in legislation the concept of a totalitarian sect, which activity is related to the violation of fundamental rights and freedoms, is researched. Recently, this issue has attracted the attention of different researchers because there is a spread of religious or pseudo-religious organizations of different orientation on the territory of Ukraine. The article is based on historical experience and current practices; opinions of various authors on the definition of «sect» as religious tumors in general, and the term «totalitarian sect», proposed by the authors of the draft of the Law of Ukraine «About Amendments and Alterations to the Law of Ukraine «About Freedom of Conscience and Religious Organizations» are presented. The author offers her own definition of the term «totalitarian sect»: It is a religious or pseudo-religious organization with a clear hierarchical structure, a special model of relations and activities directed on violation of human rights and freedoms which

opposes itself to existing cultural and democratic values through physical and psychological influence on its emotional and volitional sphere. A number of features inherent to the most totalitarian sects like the presence of a charismatic leader, realization of total control over the mind and information provided to a member of the sect, the presence of hierarchical governing body of a sect, complete transparency of the life of every member of the sect (with the secret life of a leader), physical, financial or psychological exploitation of sect's members is stated in the article. The solution of the stated problem will allow for more effective legislative counteraction the threats to society and the state, caused by the activity of totalitarian sects in Ukraine, as well as will provide legal grounds for criminal prosecution of persons for the promotion, establishment and operation of such an organization.

Keywords: sect, religion, totalitarian sect, features of totalitarian sect, psychological influence.

